

СЕНАТСКИ ГОВОРИ, 1934.

Садржај

1. О државном и народном јединству
2. О спољашњој политици Југославије
3. О Балканском пакту и конвенцији с Турском
4. О закону о сузбијању полних болести и проституције

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ПРЕДНОЈ СКОПЈЕНОЈ ПРЕДСЕДНОЈ СЛУЖБИ

Импозитан бр. 1367

Секретар бр. 520

УДК бр. 32(457-1)(042)

~~инв. бр.
221~~

Свај 134262

Др. УРОШ КРУЉ

СЕНАТСКИ ГОВОРИ

САДРЖАЈ:

1. О државном и народном јединству
2. О спољашњој политици Југославије
3. О Балканском пакту и конвенцији с Турском
4. О закону о сузбијању полних болести и проституције

БИБЛИОТЕКА
СРБИЈЕ
КРАЈЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Инв. бр.

2262

БЕОГРАД 1934

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ С. Б. ЦВИЈАНОВИЋА

Куб. бр. 221

О народном и државном јединству

Господо сенатори,

Дозволите ми да по старом парламентарном обичају приликом ове буџетске дебате проговорим неколико речи о нашим акутним политичким питањима и проблемима, који су, нарочито у задње време избили у нашој јавности и који су нашу јавност заталасали и заинтересовали и да према тим питањима и проблемима заузмем своје становиште.

Да бих истакао што боље један контраст, ја ћу, господо сенатори, почети мало с почетка. Почећу од онога времена кад смо почели новим животом, стварањем наше независне и уједињене Југославије.

У оно прво доба свакоме политичару који трезвено гледа у стварност и реалност живота, било је јасно да је наша држава састављена из осам разних подручја, која су била деценијама а нека и вековима у разним државама и не само у разним државама него и у разним политичким и административним приликама као посебне политичко-управне јединице и тако дуго времена водиле један посебни, један разједињени живот народни и политички.

Друга једна чињеница, која упада у очи, била је та, да је наша држава састављена у културном погледу из тако разноврсних делова и покрајина, које су дуго времена у врло неједнаким приликама живеле, покрајина, које су, и ако у туђим државама, ипак живеле у једним културним одношајима, и такових покрајина које су далеко заостале од културног живота у сваком погледу.

У трећем реду истиче се једна чињеница, коју је требало онда узети у обзир, да је исто тако наша држава састављена у економском погледу из врло разноврсних економских прилика, да је састављена из покрајина, које су тако рећи биле у изобиљу, које су се рачунале богатима, и таквих покрајина, које су врло сиромашан начин живота водиле и које су својему стањивништву пружале минимум економских користи.

То троје, те три чињенице сачињавале су цели један државни програм. Тај програм требао је да буде подлога за државни и политички рад барем у прво доба нашег државног живота. Да се културно заостали крајеви подизањем школства и других културних установа што више приближе нашим културнијим крајевима, да се економски заостали крајеви што више унапреде у економском погледу, да се пасивни крајеви мелiorацијама и другим мерама економски подигну и оспособе, а све некад потпуно одељене покрајине разним саобраћајним средствима: путевима, железницама и мостовима међу се повежу и на тај начин саобраћајно, економски и културно подигну и унапреде. Да се је првих година радило на остварењу такога програма, тај би нас рад довео данас до других резултата, него што је фактично постигнуто.

Нарочито, господо, у оној првој тачци коју сам споменуо, место да се ишло постепено и полагано, да су разне управне политичке јединице које су постојале служиле као полазна тачка за уређење, да се ишло постепено и полагано са периферије ка центруму, нагло се порушило старо, а ново се није успоставило што би оно старо могло заменити. Такав начин рада довео је до великих неприлика, заведен је један хаос у управном систему, стварале су се управо неподношљиве прилике, јер су оне различности нашег живота у прошлости биле такође и у том, што је законодавство и што су сви системни административни били у тим разним крајевима државе друкчији и место да се употребило оно прво време на то, да се сва енергија сконцен-

трише на то да се изједначују разни системи и разна законодавства, разни одношаји државни, друштвени и политички, о том се мало рачуна водило, него су се на једанпут порушиле оне старе управне јединице, оне старе управне области, стварале се место њих нове области које су тако имале разноврсан начин живота, разноврсно законодавство, разноврсне системе управе. И ти људи, који су на тако непромишљен и несмотрен начин водили једном неодрживом централизму, сада прелазе у једну другу крајност и та их крајност данас води у једно стање, које још мање одговара интенцијама и смислу једне јединствене државе.

Тај човек који је највише у томе згрешно иде сада у једну другу крајност. Од једног окрутног централисте и једног увереног монархисте и династе постао је на једанпут федералиста и републиканац. Ја држим, господо, да то нису потпуно нормални одношаји и ми са оваквим интенцијама и са оваквим путевима не можемо бити задовољни, нити ћемо икада њима поћи.

• ПУНКТАЦИЈЕ И ДЕКЛАРАЦИЈЕ

У то исто време, господо, појавиле су се у нашој јавности и друге декларације, енунцијације итд., које третирају иста та питања. Наша јавност није се могла отрести од те импресије да све ове у задње време изјаве политичке природе, у ма којој форми дате, да имају неку извесну узрочну везу већ зато што су се појавиле у једно те исто време, или барем у кратким размацима времена и да су оне израз једне кампање, једне организоване, смишљене кампање противу наше државе. Ја нећу да импутирам никоме неке рђаве намере, али кажем да од те импресије не може човек да се отргне; можда је то код неких свесно а код неких несвесно.

У овим питањима, господо, треба многе ствари извести на чисто и поставити их на право место. У овим се декларацијама потежу и таква питања

koja su već oдавно rešena. Mnoga od ovih pitanja, gospodo, rešena su, još 1918 godine, kada je ova država dobrom voľom i prištanom legalnih faktora svih zainteresovanih ondašnjih krajeva proglašena ujediњenom.

A osim toga ima još nešto drugo što treba da se takođe oceni onako kako to zasluđuje. Mnoge stvari, gospodo, naročito one stvari koje izvesna gospoda u ovim punktaciјama potstiču, te stvari i ta pitanja rešena su takođe 1918 godine, ali na Solunskom frontu. Mi ne možemo dozvoliti, a ne može ni једna država dozvoliti da se svakih pet do šest godina или svakih deset godina potežu једна te ista osnovna pitanja. (Odobravaње). Države se ne grade svakih deset godina. (Гласови: Тако је.) Зато, gospodo, ми априори одбијамо уопште да ступамо у разговор о питањима која су поведена у овим декларацијама. (Odobravaње).

Да ова моја истакнута мисао: да све ове пунктације имају неку органску везу међу собом, да је та мисао тачна, говори и ово. Један од ове господе у пози неког генералисимуса нске победничке војске једноставно изјављује да неће да преговара ни са ким. У политици не хтећи преговарати уопште, то значи да се прибегава неким другим средствима за остварење својих захтева или да се једноставно диктира: овако треба и овако мора да буде.

Да он неће да прибегава неким насилним методама, у то сам уверен. То није никада ни покушао, а и да покуша, не би нико пошао за њим. Логичан ток мисли је тај, да он очекује остварење својих захтева од неког трећег. Неће да преговара, неће да на силу нешто почиње, онда значи да очекује од неког трећег остварење својих захтева.

Господо, други је пример за ову моју тезу тај, један од те господе пункташа, који је био дуго година министар Краљевине Југославије, па чак и Председник Владе, сада поставља такве захтеве, који евентуално тангирају интегритет наше државе. Међутим, такве захтеве као дугогодишњи Министар у разним режимима никада није ни помињао нити

је правно питање по том. То значи, да и он очекује решење таквих захтева од неког трећег фактора. Господо, све те декларације, које су разне провешенијенције, које потичу из разних мотива, ипак имају између себе једну органску везу.

Да прећем најпре на једну парламентарну декларацију новооснованог Народног клуба, а у којој се каже, да хрватско питање није решено, да то питање постоји и да је оно наш главни државни проблем. Моје је становиште, а мислим и свих оних који су организовани у овом другом клубу, да хрватско питање у нашој држави не постоји. То је тако логично и разумљиво да је уопште депласирано о томе и расправљати. Али када се поставља једно питање, мора се о њему говорити.

Господо, ако у Југославији постоји хрватско питање, онда доследно постоји и српско и словеначко, а ако та три питања постоје, онда постоји и питање Југославије. Према томе когод покреће оваква питања, покреће питање Југославије, а то ми ни у ком случају не можемо одобрити. Зато поново кажем, да не постоји питање ни хрватско, ни српско, ни словеначко у јединственој Краљевини Југославији. Извесни политички назори резултат су извесног историјског оптерећења, наших односа у прошлости односно наших грешака и заблуда. Али да је и у време пре оснивања Југославије то питање било прилично рашчишћено, то је познато. Тада су постојале углавном две струје и то једна струја, која је била баш у хрватским крајевима, а која је прогласила народно јединство Срба и Хрвата и основала једну политичку странку, тзв. хрватско-српску коалицију, која се борила против оног дела који није заступао ту тезу и који је имао друго гледиште на то питање.

Ја опет кажем: те су ствари већ решене. Она теза која је била противна овом нашем југословенском схватању, та је теза, та струја била 1918 године једноставно побеђена и једноставно прегажена током и историје и догађаја. То су, gospodo, оне две тезе Југославије: једна Југославија у

оквиру, а једна Југославија изван оквира. Ја мислим, они Срби, Хрвати и Словенци који су се борили на Солунском фронту, ти су решили која је та теза од ове две победила и која се остварила. Поновно потезање тог питања ми никада не можемо одобрити и никада пристати на то. У овим захтевима њиховог државног уређења истиче се две могућности и две тезе уређења: оба по неким историјским начелима, и то један да се држава организује према бившим покрајинским границама, и да се на тој бази заснују наша држава. Ја мислим, господо, да једне горе тезе и једног неприхватљивијег захтева не може апсолутно бити. Цела историја састоји се само из мењања тих граница. И кад су се порушиле границе великих и силних хиљадугодишњих држава и царевина, како да ми не порушимо оне покрајинске границе које су нас вековима и деценијама разједињавале и које су служиле непријатељима да нас држе раздвојене и растављене. (Одобравање). Успоставити те границе, то је један апсолутан апсурдум, један нон санс и државни, и политички, и национални, и ко ставља овакве захтеве, господо, тај не може бити пријатељ Југославије. Други начин уређења на тим историјским подлогама јесте према културним, историјским индивидуалитетима наших племена, или како господо узимају да су то три посебна народа. Пошто ова подела стоји у вези са питањем народног јединства и југословенства, дозволите ми да искажем са неколико речи своје гледиште по овом питању.

ПРОБЛЕМ НАРОДНОГ ЈЕДИНСТВА

Ја вам нећу говорити овде никакве патриотске фразе, никакве тираде, нити ћу спомињати Душанову царевину, нити Томислављеву краљевину, нити Тврткову државу, него чисто реално са гледишта науке, — наука која је у овом погледу најмеродавнија, — социологије и других друштвених наука. По моме схватању и уверењу у свим пита-

њима политичким, а нарочито питањима овакве природе су меродавне једино друштвене науке, јер по моме схватању политика није ништа друго него практична примена онога што је установљено на основу мишљења ових наука.

Један социјални закон који је утврдио један познати социолог, Гумплович, поставља као правило да се човечанство односно људско друштво развија у правцу стварања све већих и већих друштвених заједница. Гумплович који се сматра у овој науци као научник који крчи пут и удара темеље, установио је тај социјалан закон, научну истину, да се друштво човечанско, развијало од прве друштвене заједнице, од хорде па до данашње заједнице нације на тај начин, што је улазило у фазу све то ширих друштвених заједница, а једна од предзадњих заједница испред нације је племенска заједница. Ја се сећам врло добро у мојим студентским годинама, кад је овај исти научењак прорекао уједињење јужних Словена. У ово доба то је изазвало извесне критике, изјава итд., али није променило мишљење тога научника.

Споменућу још и ово да је Гумплович на основу тога постављеног принципа у животу друштва односно тог закона социјалног да друштвена заједница буде све већа, претсказао уједињење континената. И ми смо доживели и такав један симптом који упућује на тај правац развијања друштва човечанског. Ми смо били саучесници и доживели смо да је један велики државник пок. Бријан предложио у Друштву народа оснивање Паневропе. Ја само указујем на ту чињеницу да је Гумплович претсказао уједињење народа у још једну већу заједницу — уједињење континената. То је наравно само музика далеке будућности, али може послужити као симптом да се правац развитка друштвеног развија у томе правцу. Е сада, према оваквим смеровима и перспективама, према оваквим великим друштвеним заједницама, како изгледа сепарисање Срба, Хрвата и Словенаца, који су тако сродни и по крви и по језику. Сепарисање

према изложеним тезама ове науке је само симптом социјалне заосталости, ми имамо много примера наших локалних сепаратизама и имамо их још и данас у извесним крајевима. Ја се сећам врло добро у Далмацији на отоку Брачу да има људи који кажу: Ми смо Брачани а нисмо Далматинци, или ја сам Ракићинац према Ракитну, једној висоравни у Херцеговини, а нисам Херцеговац. Оваквих примера таквога сепаратизма било је у нашем народу много.

Сепарисање на племенској основи или на којој другој основи једног те истог народа значи само једну социјалну примитивност. Осим тога сви антрополози, сви антропогеографи, и етнологи утврдили су да су Срби, Хрвати и Словенци једна иста раса, да су једне те исте етничке основе и да се деле на разне типове, а главни тип да је динарски тип који влада и међу Србима, и међу Хрватима, и међу Словенцима, међу свим тим трима племенима. Осим тога што је утврдила наука, долази још и оно што нас учи свакодневни живот, нарочито нас који смо из мешовитих крајева, где у једном те истом селу живе и Срби, и Хрвати, и односно боље рећи и православни и католици и Муслимани; живе или у истом селу или у селима једном поред другога. И ми који смо посматрали тај свакодневни практични живот, дошли смо и морали смо доћи до тога да је то један те исти народ, само подељен у три конфесије; друге разлике нема. Мене не може нико ничим да убеди да су Срби и Хрвати, односно католици, православни и Муслимани, у Босни или они у Лици уопште свугде где су заједно, да су то два посебна народа. О томе ме не може нико уверити ни убедити. Сви наши велики историчари тврдили су и тврде, да се није хришћанска црква поделила на западну и источну. (Гласови: Тако је! и одобравање), до свега тога не би дошло. (Гласови: То и Рачки каже). Да се та црква није поделила Срби и Хрвати не би се никада развијали у овом правцу и не би постали две групе, него би били уједињени под једним, другим или под трећим именом.

А шта да кажемо о нашој класичној Далмацији, где је дуго времена живела само једна идеја о једном, јединственом народу, који су они и означавали једном речи: „словински“, где се развијала књижевност и друштво, под тим једним именом словинским. У каснијем развоју кад су почела сепаратистичка племенска раздвајања, Далмација је дуго времена схватала те назови националне називе као једноставне партије. Ја знам, и ви сви из тих крајева сигурно знате да је било не само у једном месту, него чак и у једној фамилији, доста случајева где је један брат био Србин, други Хрват, а трећи Италијанац; исто тако као што је и у предатној Србији било случајева где је у једној фамилији један брат био либерал, други радикал, трећи напредњак а све из опортунних разлога. Господо, све ово говори да је то један исти народ. Ја се могу сетити још из мога детињства, када та национална идеја није била тако развијена, да смо се ми раздвајали само по вери; једни су били Латини, други Ришћани, а трећи Турци. Дружбице се нисмо ни називали. После свих ових елемената конструисати два посебна народа, нити је засновано на науци а ни на практичном животу а ни на самој реалности. Ова друга теза и захтев да се наша држава уреди према племенским и културно-историјским индивидуалитетима, са националним обележјима, — ја мислим, господо, да је то једна географска немогућност. Када би ми испунили тај савет, који нам се упућује са друге стране, он би нас довео до онога до чега ми не желимо, довео би нас баш до једне племенске и националне распре. Ми смо толико измешани разним имиграцијама и селидбама, толико је православних из Босне за време турске управе пребегло у Далмацију, Хрватску и друге крајеве и помешало се са католичким елементом — а сетите се сви и оне појаве унијата — да би било немогуће извршити ту ма какво разграничење. Немогуће је поставити једну географску границу између Срба и Хрвата, нити је могуће територијално органичити српско и хрват-

ско племе. Кад би томе приступили то би нас довело до разних нежељених расправа. На хрватској територији остало би много Срба и онда би се тамо створило српско питање, а на српској територији остало би много Хрвата и створило би се хрватско питање — дошло би као што рекох у једну тако нежељену ситуацију да би се тек онда распириле веће распре него што је то данас случај.

Господо, ја мислим да нама то није данас потребно, нити ми желимо да се упуштамо у могућност остварења оваквих захтева. Најбоље и најлогичније решење овога целог питања јесте југословенство. У оквиру југословенства могу бити задовољни и Срби, и Хрвати, и Словенци, јер сви имају остварене своје највеће захтеве: Срби су ту нашли своје уједињење, Хрвати такође, Словенци исто тако, осим једнога немилога случаја који не желим овде да спомињем. У Југославији је остварена и велика Србија и велика Хрватска и велика Словенија. Враћати се сад унатраг и поново тражити решење тих питања, то нити је политички мудро, нити опортуно, нити остварљиво. Југословенска идеја, господо, то треба нарочито да се нагласи, она је поникла баш на хрватском тлу. Ту је први пут Људевит Гај створио илиризам; ту су први пут Штросмајер и Рачки основали југословенство; у тим крајевима је рођено југословенство, као што је у Далмацији било Словинство; на хрватском тлу први пут је основана илирска матица и у Загребу југословенска Академија Наука. Ту је постала Наполеонова Илирија. Дакле на хрватском тлу је постало Југословенство. И уместо да данашње хрватске генерације узму ту заставу својих великих и високих предака, да је развију и поносно носе, да изврше једну мисију у југословенском народу, да изврше једну улогу, оне се враћају унатраг и напуштају ту заставу, враћају се неком неоправданом сепаратизму.

ХЕГЕМОНИЈА И КУЛТУРА

Господо пункташи, тако да их назовем, и у овим својим декларацијама нарочито се позивају на два фактора, који им служе као најјачи аргументи и као најјачи разлози за сепарисање, а то је разноврсност културе и хегемонија.

Господо, говорити о култури у нашем народу нарочито у неким крајевима, као што сам у почетку напоменуо, где има 90% и више неписмених, уопште је једна релативна ствар. Друга је ствар да су сви ти културни утицаји који су били неизбежни и неминовни према оном животу, који смо имали у прошлости, били ограничени на градове. Према ондашњем стању социјалном и политичком оних година и онога времена, споменућу то, сељаштво, а то је гро нашег становништва, није долазило у обзир ни као социјални, ни као културни фактор, а још мање као политички фактор. Сељаштво је било раја, кметови запуштени од господe у градовима и од интелигенције. Друго је, што је по градовима елеменат био страног етничког порекла, што су у свима овим градовима, према ондашњим приликама, мешања страних етничких елемената била јако развијена; у северним крајевима Немци и Мађари, у јужним крајевима Италијани. И та сва култура и тај културни утицај остао је, у главном, по градовима, а на сељаштву мало је тога културног утицаја било. Друго, кад се поставља неко питање разноврсне културе, ја ту могу само да разумем једну нпр. китајску, египатску, индијску културу и западно-европску културу. На европском континенту преовлађује западна европска култура. Била је у прошлим временима византијска култура. Али култура као и сваки други друштвени судари флукутирају, оне такође сузбијају једна другу. Ја држим да је византијска култура, ако није сасвим изумрла, на умору, да је на европском континенту завладала једна култура, коју је сваки народ, према конструкцији свога духа и схватању, некако акомодирао на

своје национално тле, тако, да се говори о немачкој, талијанској култури итд.

Све те културе утицале су поглавито, као што сам споменуо, на градско становништво, утицале су на литературу, на уметност, на живот грађанства итд. Али говорити о једној разноврсној култури код Срба, Хрвата и Словенаца, ја држим да је то прилично депласирано. А све кад би се могло то узети као чињеница, ја подвлачим ову једну познату истину: да култура уједињује и не разједињује. Висока култура уједињавала је разне народе а камо ли неће да уједини три племена исте расе и истог народа. Висока култура је један фактор који уједињује, а не који раздваја. Дакле, тај аргумент да смо ми различите културе, не може никад бити разлог за наше сепарисање, за наше раздвајање. (Одобравање).

Други један фактор, који господа наводе и сматрају као разлог за разједињавање, јесте — хегемонија. То је једна вештачки надувена реч. Ја за ових 14 година, за којих сам пратио наш јавни друштвени и политички живот, учествовао у њему, учествовао у државној администрацији, у чиновничкој хијерархији, ја, господо сенатори, тога нисам апсолутно никада ни у једном часу осетио, те тако зване хегемоније нити сам могао констатовати да постоји нека хегемонија. Али сам констатовано нешто друго, нешто што није још нико код нас у јавности подвукао нити истакао, а то је једна психолошка, социјолошка чињеница: да су Шумадинци и Црногорци имали своју независну државу, док је ми нисмо имали; да су они *носиоци једне државне идеје*. Док смо ми рушили државу, у којој смо онда били они су је градили. Док смо се ми у туђој држави сматрали као у туђој кући, они су сматрали своју државу високом и највећом друштвеном заједницом, која им обезбеђује слободу личну и имовинску.

То је, господо, један психолошки моменат, који се мора нарочито узети у обзир. Та државност, да је назовем тако, та *државна идеја* може бити

развијена тако да буде *јача од националне идеје*. Зато имамо најбољи пример у Швајцарској, у којој живе, као што знате, три нације, а нико никада и не показује тенденције да своју државу разруши па да се прикључи својим сународницима, зато што је државна идеја код њих јача од националне идеје. Та државност, та државна идеја преовлађивала је код Шумадинаца и Црногораца, они су увели тај свој елеменат ментални у нову државу и у тој новој организацији они су сматрали да су они први позвани да ову државу чувају и бране, да се брину за њу, да је штите и да је организују. Друкчије и није могло бити. Она господа која су пребацивала хегемонију, говорила су како немају генерала у војсци, како немају у дипломатији односни број дипломата итд. Па зар су то озбиљни захтеви?! Зар је наша војска, тај главни ослонац и бранич државе, могла узети скрахиране аустријске генерале, па их одмах поставити за генералисимусе и генерале?! (Бурно пљескање). Зар је могла наша дипломатија узети одмах неспремне, нерутиниране људе за дипломатску службу као главне претставнике наше државе? И ту је учињено доста и много, само да се покаже добра воља као што вам је познато.

То је та хегемонија. То је просто једна брига, једна интензивност и једна преданост држави и државној идеји и ништа више.

Овде је веома умесно у погледу иступања надувене хегемоније да вам цитирам речи великог и далековидног Рачког, које је написао пред окупацију Босне и Херцеговине по Аустро-Угарској монархији. Рачки вели: „Хрвати искрено кажу Србљем: нама није до хегемоније, *јер међу двама племенима једнога народа не може бити праве хегемоније*; па ако можете шта извести, изведите, сви ћемо се прихватити у ваше коло“.

У овом питању народног јединства и југословенства ја морам изнети баш с обзиром на оне научне истине које сам истакао и овај факат да је у овој ствари требало од почетка постепено

врло опрезно и polагано поступати и не пренаглити, јер социјологија уважава и онај други фактор који код нас постоји, наиме навике, традиције, други начин живота, раздeљен живот кроз деценије и векове, који је створио као на пример код наших Муслимана један посебан елемент, одељен за себе у своме животу. Али с тиме треба да се рачуна, јер друштвене науке нарочито уважавају тако звану народну психологију, о којој треба водити рачуна. Ништа се тако споро не мења као менталитет човека. У науци се часом нађу неки нови проналасци, нека нова открића. Али у друштвеном погледу, ту нема проналазака, тај процес је дуготрајан, треба да прође најмање једна генерација, па да настане нека мала промена. Треба да прође више генерација, па да се створи један други менталитет.

То је урађено од оних људи који су тако лудо форсирали и рушили све старо, а нису створили нити су могли створити и дати нешто ново у тако кратко време. О том треба водити рачуна. Баш они људи, који су југословенство узимали као свршени чин, ти су највише погрешили да је дошло до овога стања. Ја мислим, господо, да у овим питањима друштвено-политичким нема наглих скокова, нити их може бити, ту треба најосетљивије поступати, јер је ту народ и свако друштво најосетљивије, ако му дирнем у оно његово што постоји, јако реагира и пружа највећи отпор.

Ви знате, господо, из културне историје, да су велики људи са великим идејама били разапњани на крст, да су спаљивани на ломачама или на други начин губили свој живот за то што су једну научну идеју пре времена прокламовали и аплицирали на оно друштвено стање, које још није било сазрело да такву идеју прихвати, да такву идеју прими.

Ја не могу, господо, да разумем извесне ствари које ћу напоменути, да наша господа, која заступају тезу друкчијег уређења државног, да они и ови елементи нарочито, који су потписивали оне дунктације, они, који су током догађаја прегажени и побеђени, да ти људи уопште могу постављати

данас овакове захтеве, они људи, који су могли живети вековима у једној аустроугарској царевини, са Мађарима, са Немцима, Румунима, Талијанима, да не спомињем друге словенске народе, у такој заједници, а да не могу сада да живе у заједници са братским једнокрвним народом не могу разумети да ти елементи, који су толерирани и који су се задовољавали са неком троједном Краљевином Хрватском, Славонијом и Далмацијом, која није била никад остварена, нису задовољни са троједном југословенском Краљевином, да су били задовољни са оним што се никада није ујединило, а незадовољавају се са уједињеном троједном Краљевином Југославијом; они елементи који су се заносили тријалистичким уређењем аустроугарске царевине, а не задовољавају се тријалистичким, тј. троплеменним уређењем Југославије.

Господо, то су све ствари које човек не може сасвим логички да обухвати, које не може да схвати и зато ток мисли иде на то да су ипак тим људима други мотиви по среди, а не ово што они износе, сасвим други разлози, други узроци и друге тенденције.

„ДЕМОКРАТИЈА“

Још један јак разлог са којим господа оперирају, то је демократија, демократски принципи и начела и мисле да је са тим морално право на њиховој страни. Међутим, тако данас не стоје ствари. Господо, исто тако као и у оном питању нације социјалне науке су и овде казале своју реч. Демократија није више оно што је била пре неколико деценија кад је била у зачетку и у јеку свога развића. Данас је наука доказала да они многи демократски принципи и начела која су сматрана пре као догме, да су она данас пољуљана и да је данас веома потребно да се она коригирају, да се реформирају. Социологија је утврдила да масама влада једно нарочито душевно стање, да је то душевно стање испод свести, да ту преовлађују инстинкти

и атактички нагони које један вешт човек, агитатор и демагог који зна управљати овом психологијом гомила, да је тај човек у могућности да те колебљиве масе поведе којим хоће путем, да их може завести и навести на дела и чинове који су на штету те друштвене заједнице. На томе демократском начелу да одлучују масе или већина те масе заснован је тако звани плебисцит и опште право гласа. А са овим се може даље закључити до каквих резултата може довести плебисцит и опште право гласа када је у рђавим рукама оних људи који хоће да заведу масе на странпутицу. Господо, ми имамо томе демократском начелу, томе плебисциту да захвалимо, односно да му ставимо у грех, што су наша браћа у Корушкој отпала од Југославије, од државног уједињења са својом браћом Словенцима, а такође и са Хрватима и са Србима. То имамо да захвалимо плебисциту, а то је уједно најјачи аргуменат како могу те масе и то опште право гласа да залутају на странпутицу и да учине оно што је противно самим њеним интересима.

Ја сам, господо, ове моје погледе на демократију изнео мало опширније у једној мојој расправи, коју сам разделно господи и не бих хтео да вас даље умарам овим излагањем. Само ћу нагласити још то, да је исто тако демократска догма да су сви људи једнаки, нетачна. Истина, људи су по рођењу једнаки и треба да су једнаки, али нису једнаки по својим душевним способностима, а нарочито по својим социјалним особинама и кад ви дате свима људима једнако право да одлучују о политичким питањима, која се тичу судбине народа и државе, то је један рискантан посао и једна нелогичност. Јер у тим масама има доста асоцијалних елемената и њима дати судбину друштва у руке, то је нелогично, то демократија није хтела. Важно је констатовати, да демократија каква је била у прошлости, промашује своју сврху што значи да није била онаква каква је требало да буде. Због тога је потребна реформа и коректура демократије, због чега је у задње време и изашло то-

лико расправа и књига баш у западним демократијама, које су још најсавршеније.

Господо, ја сам тиме хтео да кажем само то, да нас господа која оперишу са демократијом, неће ни мало уверити у исправност својих захтева. Осим расположења маса односно једног душевног стања у народу, има још нешто друго, има једна идеја коју прокламују они најбољи и најсоцијалнији елементи, највиши умови у народу, а то је код нас национална идеја, југословенска идеја, коју су прокламовали наши најбољи синови, наши највећи умови. А та идеја јача је и снажнија од евентуалног мишљења тих широких маса, које можда немају о тим стварима појма и не могу довољно ни да просуде о томе и не можемо дозволити, да штетује једна овако велика идеја за љубав једног демагога, који ће завести масе и који ће им демагошким средствима објаснити ствар онако како она не стоји. Ми не можемо дозволити да овакви типови масама објасне југословенство, као једног баука, да им кажу: Интегрално југословенство то је једна страшна ствар, ти ћеш изгубити веру, нећеш се смети крстити, нећеш се смети клањати итд. Ја држим да то није задатак демократије.

Господо, ми се нећемо упуштати у неке језичне расправе је ли југословенство синтеза или анти-теза, негација или афирмација, нећемо да расправљамо о интегралном или неинтегралном југословенству. Те језичне ствари остављамо адвокатима да их они расправе. (Др. Томашић: Доконим професорима.) Господо, то све не спада у реалну политику.

Ми смо тих негација имали у прошлости. Било је једно време када нису постојали Срби, друго кад нису постојали Хрвати, међутим су постојали и онда и данас. Видите, до каквог апсурда доводе овакве појаве у политици, кад човек не стоји на реалној основи, него се лута по магловитим просторима историје и других каквих ствари које апсолутно немају везе са реалношћу.

Господо, за мене је Југословенство ово: да

Хрватство не сме бити опрека Српству, да Српство не сме бити опречно Хрватству и Словенству, а да Словенство не сме бити негација Хрватства и Српства, него да будемо прожети једном идејом да смо једно и једном вољом да хоћемо да живимо у заједничкој држави, — то је за мене Југословенство. (Гласови: Тако је! — Одобравање.) Остало ће све да реши време и ток живота и они социјални закони који имају снагу природних закона те које на крају крајева не може нико да коначно заустави ни да покрене другим правцем.

Док су ове загребачке пунктације производ, као што сам већ напоменуо, историјског оптерећења, разних заблуда из прошлости, различитог васпитања, различитог схватања политичког и друштвеног; док су они производ једног уског националног шовинизма, дотле су љубљанске пунктације, иако имају много додирних тачака са овим, ипак друге провенијенције, други мотиви су ту по среди. Ту је она политика *ултрамонтанизма*, то је основна идеја водиља ових пункташа, то је она стара, застарела политика где је вера, односно црква, изнад свега; где је таквом једном ближи један човек инонародни исте вере, него ли човек исте националности а друге вере; где они уносе у свој социјални, у цео друштвени, политички живо г црквене идеје и назоре и сматрају да је црква она врховна установа којој треба сви да се покоравају. Наука је противно утврдила, да је друштво друштво организација, да се друштвена заједница заснива на другим основама, на крви, раси, језику итд., а не на црквеном припадништву. Ми знамо да већином данас у културним народима има по две-три цркве и вере па се ипак осећа истим народом. У нашој држави апсолутно нема места таквој ултрамонтанистичкој политици, таквом схватању у једној држави, у једном народу, где има шест разних конфесија; у једној држави која је једнака за све, у којој хоћемо да буду равноправни сви, да уживају сви држављани једнакост и равноправност и политичку, и друштвену, и верску. У таквој

држави не сме да буде ултрамонтанистичке политике, не сме да буде превласти једне вере над другом. Само на таквим основима ми ћемо изградити државу са којом ћемо бити сви задовољни. Ми и као Југословени, као слободни мислиоци и као културни и либерални људи морамо се борити, морамо бити у свакој прилици против оваквог схватања, ултрамонтанистичког схватања и уређења државе и уопште уношења тих појмова у друштвени, јавни и политички живот.

Ми ћемо се против таквог схватања и сепарисања на таквој основи борити свим силама и свим средствима, а напосе борићемо се такође против оснивања некаквог блока католичких држава.

Господо, наша генерација имала би као главни задатак да исправља грешке прошлости, да уклања све оне сметње и све оне елементе који су нас разједињавали и држали раздвојене, да утиremo пут ка још већем зближењу и срећивању и да унапређујемо она велика дела и идеале који су нам наши преци оставили и тако радећи ми ћемо извршити своју мисију и оставићемо нашу јединствену и слободну државу Југославију нашим потомцима да је они даље изграђују и унапређују. (Бурни усклици: Тако је! и бурно одобравање.)

(Говор држан у седници Сената Краљевине Југославије од 26 марта 1933 приликом буџетске дебате.)

О спољашњој политици Југославије

Господо сенатори,

Иза светског рата постала је Краљевина Југославија од балканским ратовима проширених Краљевина Србије и Црне Горе и свих оних територија бив. Аустро-Угарске, које настањују Словенци, Хрвати и Срби са малим изузетцима. Неке коректуре граница нису од одлучне важности.

Југославија је, дакле, ускрсла на развалинама бив. Аустро-Угарске монархије, одузевши јој знатну територију. Тиме је она ушла у састав Средње Европе. Од предратних чисто балканских држава Краљевине Србије и Црне Горе проширењем и уједињењем јужно-словенских земаља постала је Југославија и балканска и средњо-европска држава. С тиме и наша спољашња политика добија други значај, другу садржину и друге задатке.

Задобивши мал те не целу североисточну обалу Јадранског мора ми смо постали по величини друга *јадранска држава*, што је без сумње унело један нови елемент у наше спољашње одношаје нарочито наспрам Краљевине Италије. С друге стране том истом чињеницом, заузимањем већег дела северо-источне јадранске обале, од некадашње приморске државе Аустро-Угарске, и њеним распадом постале су две омање независне, континенталне државе, Аустрија и Мађарска, без излаза на море — *Wippenland* — као што је била Србија пре рата.

Нашим уједињењем ми смо задобили и у Средњој Европи и на Балкану, иако само наше националне територије, при свем томе такве земље на

које неке суседне државе показују своје неоправдане аспирације.

У економском погледу једна велика држава од 50 милиона становника, Аустро-Угарска монархија, која је сачињавала једно јединствено царинско подручје разбила се на неких 7 посебних царинских области, чиме су изазвани велики и знатни поремећаји у економском-трговинском погледу, те је један део послератне политике европске био упућен на то да те поремећаје у тзв. Дунавском базену отклони и среди новим аранжманима. До сада додуше без успеха.

Осим ових наведених фактора ми смо, господо, нашим уједињењем постали национална држава, која је у главном остварила своје националне аспирације, па смо међу првима ступили у Лигу Народа и постали потписници Бријан-Келоговог пакта и тиме документовали нашу готовост и решеност да не признајемо рат као средство међународне политике, да се одричемо свих агресивних тенденција, него да све међународне спорове и питања решавамо мирољубивим и конзилијалним средствима.

То су, господо сенатори, *елементи наше спољашње политике* на којима је изграђен тачан и детаљан програм и начела наше спољашње политике.

Све ове чињенице и моменти указују на сложеност и тежину наших спољашњих односа тако рекућ на свима линијама. Наш положај споља ни по географском положају ни по постојећим околностима за ових 15 година није био лак, али захваљујући нашем до краја коректном и умереном држању, неограниченој стрпљивости и савладаном изазивању, као и нашој унутрашњој чврстини и одбранбеној организацији, ми смо могли да одбијемо и савладамо све оне дарове споља: и комиталне тројке, и бомбе, и паклене машине, и усташке акције, и атентате, жалећи горко невинне жртве које су при том страдале.

Ништа боље не говори за нашу унутрашњу кохезију него та чињеница. А они који су имали на основу кривих информација и погрешних претпо-

ставака друго мишљење, морали су напокон да то своје мишљење исправе.

Што се сада наш спољашњи положај за неколико степени олакшао и поправио имамо захвалити у главним линијама добро спровођеним принципима наше спољашње политике од почетка до данас.

ОДНОШАЈИ У СРЕДЊОЈ ЕВРОПИ, МАЛА АНТАНТА

Имајући у виду новостворене одношаје у Средњој Европи, три тзв. државе наследнице: Чехословачка Република, Краљевина Румунија и наша Краљевина Југославија склапају најпре билатералне уговоре, а касније пакт у троје под именом *Мале антанте* за одржавање одношаја стечених уговорима о миру на темељу националистичког принципа. *Мала антанта је, господо, логична последица нашег положаја као средње-европске силе и политичка нужда услед тенденција да се тај положај измени.*

Данашњи положај мађарске државе је плод историјског развртка и историјске нужде, оно што су далековидни политичари давно већ претсказивали. У узбурканим временима педесетих година прошлога века била је искрсла идеја дунавске федерације. Мађарски политичар г. Оскар Јаси изнео је ту скоро врло интересантну преписку Кошута Лајоша и грофа Телскија о федеративном преређењу ондашње Угарске на националној основи. Данашња Мађарска није мања од оне тада предвиђене од стране самих мађарских политичара. Само тадашње идеје колаборације и споразума са суседним народима, прилагођене наравно данашњим приликама могу бити подлога политике садашње мађарске државе. Све друго је чиста романтика и нереална политика. Ко год познаје принципе еволуције и социјалног развртка, тај може позитивно тврдити да је ма какав повраћај у границе пре 14-те немогућ и искључен. Ја не верујем

да је г. гроф Бетлен упознат са овим принципима. Његови аргументи из старог политичког лексикона: о историјској мисији мађарског народа спадају у историјску архиву. Зато на све ревизионистичке тенденције и пропаганду има само један одговор, онај исти одговор „пробуђених“ Мађара: „*Nem, nem, soha!*“ Не, не, никада! Проблем лежи у томе што се мађарски народ у вековном току свога државног и националног живота није знао да демократизује ни привредно ни социјално, па ни политички. То значи недостатак снаге и смисла за прилагођавање приликама што у социолошком смислу значи стагнацију. Олигархија је давно напуштени систем владавине, а феудализам пропали систем народне економије у свима социјално напредујућим народима.

Недавни пут г. Гембеша и г. Кање у Анкару и Софију нема већег значаја од једног туристичког излета. Убрзо иза тога дошао је турско-југословенски пакт, бугарско-југословенско зближење, а касније Балкански пакт. Све напомене о расном сродству и заједничким удесима у светском рату нису имале никакве практичне политичке вредности. Најмање је било укусно разгледање сливничког разбојништа. Осим што је касније дошла Брегалница, наш је народ крстио тај рат братоубилачким, једном политичко-војном погрешком, последицом страних утицаја и сугестија. Ни једном паметном југословенском државнику не би пало на памет да иде разгледати разбојниште Вилагоша где је потучена мађарска војска капитулирала. Јер ми и то схватамо једном од фаталних грешака царистичке Русије, која јој се грдно осветила.

Све ове чињенице и путовања г. Гембеша нису од какве веће политичке важности, али нам служе као симптом у којем се кругу крећу мисли водећих државника данашње Мађарске. Зато је опстанак Мале антанте и њено све то јаче утарђивање и што тешње изграђивање један од битних услова наше спољашње политике.

Са Републиком Аустријом нас вежу интереси доброг суседства и економске сарадње. У тим гра-

ницама могли би наши узајамни одношаји постати и срдачни. Али држим да Аустрија нема потребе нити је у њеном интересу да улази у ма какве комбинације које би биле противне нашим интересима. У том погледу треба у Бечу да вазда имају на уму да Југославија директно нема интереса у независности данашње Аустрије.

ОДНОШАЈИ НА БАЛКАНУ, БАЛКАНСКИ ПАКТ

Начело спољашње политике пређашње Краљевине Србије: *Балкан балканским народима* услед извесних појава и чињеница остаје и надаље једним основним принципом спољне политике такође и Краљевине Југославије. Разлика је само у овоме: док је он пре балканских ратова био агресивног карактера данас је потпуно дефанзивне природе. К овом начелу додата је још једна врло важна допуна: *немешање страних сила у одношаје и послове балканских држава*. Поучени горким искуством прошлости када је Балкан био баш поприште ривалности и интереса других држава, искуство, које су балкански народи скупо платили, хоће садашње националне балканске државе да своје послове и питања сами решавају без уплитања и утицаја других држава. Недавно срећно замишљени кружни пут Њ. В. Краља кроз балканске земље, Његов срдачан и одушевљени пријем, отворио је у овом погледу нове видике и дао импулса новој акцији.

У смислу тих погледа и начела наша је држава склопила споразуме са већином балканских држава, а са другима су у току. Као круна свих ових настојања постао је ускоро свечано потписани *Балкански пакт*.

Господо сенатори, кад се има пред очима тужна прошлост народа Балканског полуострва, њихово међусобно сатирање, и тешке крваве борбе са страним завојевачима, не може се порећи да са потписивањем Балканског пакта настаје *нови период историје балканских народа* Али ми смо свесни тога да потписани Пакт још није потпун, па не-

може ни имати свих оних далекосежних срећних и племенитих последица, које су мудри иницијатори његови имали на уму, док му не приступе и остале две балканске државе: Краљевина Бугарска и Краљевина Албанија. Ми се надамо и очекујемо да он неће бити сметња ни запрека даљем изграђивању срећно започетог споразумевања, зближавања и пријатељског суседства између нас и Краљевине Бугарске. Основа и услови нашег споразумевања леже у Југословенству и једној широкој заједници. На тој бази могућ је сваки споразум. Када Балкански пакт потпишу свих шест балканских држава постаће он једно потпуно и савршено дело од епохалне важности, које ће моћи да послужи и другим државама као пример на који се начин може спровести смиривање и сређивање целе Европе.

Када се у идејама Балканског пакта буде спровела међу балканским државама најтежња узајамна сарадња и веза у свима питањима државног живота: саобраћајним, привредно-финансијским, културно-социјалним, националним и политичким, када у таквој заједници и сарадњи државне границе постану само формалне или по речима г. Титулеска „ваздушасте“, онда ће настати права *балканска унија*, која ће загарантовати свим балканским народима плодове вечитог узајамног мира, благостања и културног напретка. У таквим перспективама има ли смисла данас обрађивати поједина међусобна питања старим методама и старим схватањем.

СИСТЕМ ПАКТОВА

Господо сенатори, држим да је овде на месту и узимам себи слободу за то, да изнесем једно мишљење о послератном систему склапања пактова и о практичном значењу и вредности њиховој. Ми видимо, на жалост, да и поред Пакта Друштва народа, Бријан-Келоговог пакта, Локарна и даље једног низа билатералних и мултилатералних пактова, забринутост за европски и светски мир није

се у знатној мери смањила, а међународно спокојство није се повећало. Напротив општа узнемиреност и брига се је с времена на време повећавала. Значи, да у самом систему има неких недостатака.

Далеко сам додуше од тога да ове пактове назовем „инфлацијом пактова“, како су се неки државници изјаснили. Корист од њих је за разбирање данашњих мучних прилика у Европи колика-толика. Али има нешто друго што би се могло приговорити садашњем систему пактова: толики низ пактова у двоје, у троје, у четворо или у више, нарочито ако ти пактови нису истоветне садржине доведше неизбежно самим собом до толике замршености и испреплетености одношаја међу контрахентима, да ће бити немогућно избећи унутрашње противуречности, а тиме долази у питање и њихова практична вредност и изводљивост. Један конкретан пример. Република Турска има пакт са Краљевином Бугарском о неутралности и арбитражи, а са Републиком Грчком један тешњи споразум о неприкосновености међусобних граница. Не узимајући у обзир каснији Балкански пакт, може ли Република Турска стриктно испунити обостране обавезе, ако би, узмемо случај, дошло до сукоба између Бугарске и Грчке? Из ових примера види се, да би могло доћи до практичне неизводљивости оваквих пактова. Ми смо, господо, били савременици у недавној прошлости да се нису одржавале у неким случајевима ни прецизне одредбе предатних савезних уговора, шта више да је један овакав контрахент и ратовао против својих бивших савезника. Није тешко у критичном моменту поставити питање да ли је наступио *casus foederis* или у данашњем смислу *casus pacis* и, ако не конвенира, не испунити га. Друга једна карактеристика оваквих пактова јесте *негативан карактер њихов*: о неутралности, о ненападању, о непризнавању рата итд. Никакових санкција и никакове гаранције. Намеће се логично питање, а шта ће бити ако неко ипак поремети мир и нападне некога? Пример за то: јапанско-кинески сукоб.

Овамо спада и скорашњи билатерални пакт између Републике Пољске и Немачке, који је већ унео извесну узнемиреност ма да признаје првашње обавезе Републике Пољске. И шта значе овакви термирани пактови на пет или десет година не решавајући радикално постојећа питања? Значе само примирје и одлагање свих нерешених питања до истека рока, када ће опет сва ова питања постати отворена. Оваке *екстратуре* нису у стању унети складност и поверење у државе чији су интереси и интенције сличне или истоветне.

EX ORIENTE LUX

Између ових пактова издвајају се и истичу по својој садржини и далекосежности поменути Балкански пакт и Лондонски пакт, склопљен и потписан у Лондону између Совјетске Русије, Републике Пољске, Републике Турске и држава Мале антанте. Један утврђује поред осталог неприкосновеност постојећих граница а други дефиницију нападача.

Већ са пактом између Совјетске Русије и Републике Француске напушта Русија своје пређашње интрасигентно и доктринарно становиште, ступа у додир и сарадњу са тзв. капиталистичким државама и улази поново у арену европске политике. Тиме је поново доказано старо дипломатско право, да унутрашњи режим и социјални одношаји у земљи нису запрека за сарадњу и споразуме у спољашњим одношајима баш као што и пре рата није била сметња да између републиканске и демократске Француске и царистичке и аутократске Русије дође до интимног савеза, који се је показао за време светског рата тако сходан и користан. Садашњи нови споразум Совјетске Русије са другим државама јесте наставак и проширење еволутивног преокрета и нове оријентације у спољашњим одношајима Совјетске Русије.

Тиме излази Русија из досадашњег свога несарађивања са тзв. капиталистичким државама и напушта ранију пропагандистичку акцију. Да ли је

овај чин диктован осигурањем западних граница услед могућих заплета на далеком Истоку, сређивање унутрашњих прилика или реакцију на закључења пакта у четворо, како је било тумачено у европској јавности, не умањује значај тога чина у међународној политици.

Узнемиреност, коју је код нас и у неким другим државама изазвало склапање четворног пакта у његовој првобитној редакцији, најбоље је илустровала отсућност Русије у међународној политици Европе, где јој је као петој велесили европској зацело било место. Ми смо то отсуство Русије инстинктивно и неспокојно осећали за све ово послератно време. У европском концерту европских сила, да се фигуративно изразим у предратном духу, *фалио је руски контра-бас*, зато су се неки пискави инструменти и сувише гласно чули.

Зато ми поздрављамо ово поновно ступање Русије у политичку арену Европе, изражено склапањем Лондонског и других пактова, оне Русије са којом нас вежу неизбришљиве традиције наше прошлости и све оне помоћи које нам је обилно пружала у херојским подвизима за наше ослобођење и уједињење. Поздрављамо тај акт као нову залогу мира и сређивања прилика у данашњој Европи.

Логична последица потписивања Лондонског пакта са државама Мале антанте била би успостављење нормалних дипломатских веза са Совјетском Русијом од стране државе Мале антанте, јер после успоставе дипломатских односа са Сједињеним америчким државама као и гласова да ће то извршити Бугарска и Мађарска, не би се могло наћи разлога да и ми то не учинимо. Желети је да и овога пута не буде Југославија *in oebi ultima*.

Из свих ових појава и чињеница провејава један нови дух новог времена што ваља нарочито подвући: вековни крвни непријатељи Русија и Турска, некадашње изразито империјалистичке државе, долазе у интимне пријатељске одношаја, дојучерашњи непријатељи Турска и Грчка успостављају

дипломатичке одношаје, а иза вековних борба Турска и Југославија склапају пријатељске пактове. Запажена је изјава турског министра спољашњих послова г. др. Ружди беја да Републике Турска не би узела туђе територије ни кад би јој неко понудио. Или друга његова изјава: „да је империјализам срећно преброђени облик политичког изражавања воље“. У свему превлађује схватање: туђе нећу своје не дам. Све ове нове значајне појаве на истоку дају оправдања оној старој изреци: *Ex oriente lux*.

ЈАДРАНСКИ ПРОБЛЕМ

Наши одношаји са суседном Краљевином Италијом нису се најалост развијали према нашим жељама и очекивањима. Ми обожаваоци Кавура, Гарибалдија, Мацинија и других великих људи класичне Италије, остали смо разочарани и у надама преварени.

Две суседне земље, које су по својој привредној структури тако упућене једна на друму немају ни интереса ни разлога да своје сусество не искористе а узајамност не прошире и не повећају до максимума, кад их на то гоне битни интереси. Неке претпоставке и схватања из прошлости не морају важити у садашњости. Стара девиза: *il mare posso* нема данас свог оправдања ни потребе. Опште признати принцип да су мора интернационална, за свакога слободна и отворена — не дозвољава да може бити неких посебних, властитих мора. Црно море је много затвореније врло уским и дугим мореузима. Ни Русија, ни Турска, нису га никад својатали искључиво за себе, нити га називали својим. Од стране Југославије са њеном маленом флотом не може Јадранско Море бити никад угрожено нити она има те претензије ни амбиције. Ми хоћемо само да имамо своје место на сунцу. Али обострани економски и сусетски интереси много су важнији и јачи од свих неоправданих снова и бојазни. *Јадранско Море треба да нас спаја а не раздваја*. Реална политика не може да се заснива на некадашњим

историјским приликама и одношајима. Tempora mutantur et nos in illis.

Југославија је Рапалским уговором допринела велику жртву и свој обол добрим и пријатељским односима са Краљевином Италијом, на реду је да то и друга страна учини. Али нажалост извесна најновија открића и изјаве не дају основа наде да се то може барем у скором времену и очекивати.

ДВА СХВАТАЊА И ПОГЛЕДА НА СВЕТ

Од Бријанове Паневропе и многих предлога за разоружање па до Пакта у четворо и иступања Немачке из Друштва народа, од заокружавања Југославије па до Балканског пакта, од Версајског, Сен-Жерменског и Нејског уговора о миру па до ревизионистичких тенденција преживела је Европа многе плиме и осеке, али се узбуркало море европскога мира није још сасвим стишало. Великим филантропским пацифистима није пошло за руком да се приближе својим идеалима, нису успели да све државе, велике и мале одрже у једном колу, колу узајамног поверења и споразумевања. Четворни пакт је показао тенденције противне овом схватању и настојању. Он би био опасна установа за европски мир, да му срећом Француска није извадила првобитну садржину.

У свему, и поред свих настојања да се то спречи, показале су се у одношајима међународним две групе, два схватања и два погледа на свет и на међународне односе. У једној групи су народи и државе које су се повукле односно прошириле у своје националне границе, које сматрају дефинитивним, увек спремни да их по инстинкту самоодржања бране до истраге или до победе. У другој групи су они који показују намере да експанзијом заузимају туђе територије и тиме ометају дефинитивно консолидовање и смиривање Европе. Та два схватања јасно су се обележила за ових петнаест година поратног живота. Није потребно нагласити, да ми и по својој идеологији и по свом

схватању правдености и мирољубивости спадамо у ону прву групу.

Светски рат ће без сумње сачињавати у историји Европе један епохалан догађај, једну прекретницу у политичком, социјалном и економском погледу. Главна карактеристика те епохе је подела Европе у националне државе уместо првашње четири империјалистичке царевине. Тиме је победио националистички принцип који доминира људским друштвом од почетка 19 века. Сада је Европа подељена најзад у низ већих или мањих националних држава, колико год је то дозволила измешаност народа (народносне мањине), старе државне творевине вољом самога народа (Швајцарска) или посебни одбранбени обзир.

Територија Европе подељена је дакле осим неких изузетака у националне државе, које, задовољивши своје националне тежње за уједињењем и ослобођењем, немају више у том погледу у Европи шта да траже изван својих граница. У данашњој Европи дакле нема више нити сме бити никаквих територијалних освајања нити претензија. Ову констатацију треба подигнути до једног принципа међународне политике. На тој платформи: да у данашњој Европи, подељеној у националне државе, не може и не сме више бити освајања туђих националних територија — могу се сложити и удружити све оне државе које тај принцип прихватају. А таквих ће без сумње од 26 европских држава бити огромна већина. Ово начело треба увући у реалност дипломатске акције, јер на његовом темељу засновани споразуми и савези били би сигурно најбољи инструменат мира и то дефинитивног мира у Европи. Без овога биће и сви напори за разоружањем узалудни као што су и до сада били.

Балкански пакт је један овакав почетак. Он спада у врсту регионалних пактова, и само овакви регионални пактови о признавању и гарантовању међусобних граница, усвојивши горе изложено начело, у стању су да унесу једну нову линију, један

нови правац у односима међународне европске политике. По примеру Балканског пакта имали би се основати и други регионални пактови, као што се већ и говори и ради на томе: приморски, балтички, скандинавски и други регионални пактови. Било је у задње време изјава којима су узнемирене и друге мале државе: Белгија, Холандија и Швајцарска. Један споразум и између њих био би на своме месту.

Предност оваквих регионалних пактова лежи и у томе, што би њихови чланови, када се успостави замишљена интимна заједница, иступали у међународним пословима као *јединствена организација*, као што је већ покушао са Малом антантом. Престала би тада подела на велике, средње и мале силе односно државе. Нестало би тиме за мале државе улоге пиона на шаховској табли, традиционалне политике прикаснивања и да их други у поводу воде. Настало би интригирања и изигравања једних против других, нестало би поткусуривања интересних сфера међу велесилама и свих оваквих или сличних предратних појмова. Не би требало да се понавља историјска грешка да државе које нису непосредно угрожене гледају скрштених руку како директно угрожени страдају и падају, јер ће касније доћи и на њих ред, када се више неће моћи да одбране.

Овако удружене мале и средње државе у регионалним пактовима могу онда правити споразуме међусобно и са тако званим великим силама, чији су принципи и схватања иста. На тај би се начин изградила чврста пирамида европскога мира, трајног и сталног мира.

ДРЖАЊЕ ЕНГЛЕСКЕ

Господо, што до данас није дошло до знатнијег смиривања и позитивнијег учвршћивања међународних односа у Европи, узрок је такође и у привидно нејасној и неодређеној политици Велике Британије, тако да се угледни и познати публици-

ста и политичар енглески г Викеам Стид запитао у једном свом чланку: Да ли Велика Британија има уопште неку спољашњу политику? Традиционална политика одржавања равнотеже на континенту, да би се могла играти улога језичца на терацијама, не може се више примењивати на данашњу Европу, као што је и некадашња политика „сплендидне изолације“ давно напуштена. Данас та равнотежа односно изједначење сила, повећава само несигурност и могућност нових сукоба. Политика која је деценијама одржавала „болесног човека“ на Босфору и која је 1878 увела бившу Аустро-Угарску монархију у Босну и Херцеговину, само је повећавала материјал за катастрофалну експлозију 1914 године. Традиционална политика давања концесија на туђ рачун додуше је за давача практична, али ствара ново незадовољство и клице за нове сукобе, осим што није ни морална.

Господо, одржавање мира може и треба да буде један од циљева спољашње политике, само се питамо на којој основи и којим начином, да ли силом или изравнањем несугласица и удовољавањем оправданих захтева оних који се сматрају прикраћеним. Да ли „оружани мир“ или разоружање? Велики државници и мислиоци поставили су давно правило, да уговори о миру не смеју садржавати у себи клице за нове сукобе. Неправедним решењем *питања колонија* није се послужило интересима мира у будућности. Господо, у средини Европе од Северног немачког и Балтичког мора па до Средоземног мора живи и развија се једна огромна маса народа од 110 милиона. Претставите себи ту потенцијалну и експанзивну снагу. Куда ће да се одлева и канализује та огромна маса народа? Да ли у стешњену и закрчену Европу или у простране ненастањене земље других континената, тј. у колоније!

У томе, господо, лежи проблем отклањања узрока нових сукоба и одржавање трајног мира у будућности, а не у ревизији Тријановског уговора тј. да ли ће педаљ земље Чехословачке, Румуније

и Југославије припасти Мађарској, чиме се садашње стање ни у колико не би поправило у интересу мира. Овде ћу споменути једно предавање, а касније и брошуру, одличног енглеског публициста г. Ситона Ватсона о овом питању, у којима је статистичким податцима доказао, да се ма каквом ревизијом граница Тријанонског уговора одношаји народних мањина ни у колико не би поправили у смислу хомогености националних држава. Г. Ватсон је одличан познавалац прилика у бившој Аустро-Угарској монархији, који је пре рата нарочито проучавао прилике народносних мањина у бившој Угарској. Страх од рата који обухвата неке кругове на западу, оправдана је и добра ствар, али он не сме бити објекат за уцењивање и изнуђивање.

Господо, да резимирамо: принцип Балкан балканским народима оличен у Балканском пакту; све то веће зближење и све то тешња сарадња свих држава у циљу стварања једног блока као заједничке организације. — Острањивање сваког утицаја и мешања ванбалканских држава у унутрашње међубалканске одношаје и послове. — Заједничко финансијско-привредно еманциповање и независност свих балканских држава. — Стабилизовање стања у Средњој Европи у садашњим етничким границама оличено у Малој антанги и тесна економска сарадња са свима државама Дунавског базена. — Једнакост и равноправност свих народа оличена и зајамчена у Друштву народа. Искључење ма каквог освајања туђих националних територија гарантовањем данашњих граница од стране свих или претежне већине држава европског континента у сврху осигурања трајног мира. То су, господо, циљеви и начела спољашње политике Краљевине Југославије. Следећи тим циљевима и водећи такву политику наша ће Југославија преко Балканског пакта и Пакта Мале антанте постати важан чинилац у међународној политици Европе.

Господо сенатори, има још једно старо политичко правило, да се спољашња политика једне државе ослања на њену одбранбену снагу и да има

толико моћи и уплива колика је снага те одбранбене силе. Подвлачим одбранбене силе, јер је наша војска према новом духу времена савремене Европе и овде изложеним начелима само дефанзивна.

Предратна Краљевина Србија и Црна Гора у вековној тешкој борби извршиле су своју историјску мисију. Из те гигантске неравне борбе, тражећи само своје, изашле су као победници, а две империјалистичке царевине здробљене су и створане у њихове националне границе.

Обе су се Краљевине затим стопиле са осталом браћом у националну државу, Краљевину Југославију. Петоструким повећањем добивене су нове, неистрошене националне енергије и залихе. Њихове војске извршиле су своју задаћу. Савијене су старе пуковске заставе. Али није савијен стари несаломљиви дух који је над њима лебдео. Тај неустрашиви победоносни дух пренесен је и на народну војску Краљевине Југославије.

Господо сенатори, ми живимо у једном још увек неодређеном и несталоженом времену. Наша спољашња политика мора још увек да се ослања на нашу одбранбену силу, на нашу народну војску, која мора бити вазда спремна на нежељену евентуалност да старим традиционалним пожртвовањем и еланом брани свој праг и своје огњиште. (Аплауз и бурно одобравање.)

(*Говор одржан у седници Сената Краљ. Југославије од 27 марта 1934 приликом буџетске дебате.*)

О Балканском пакту и конвенцији с Турском

Господо сенатори, предложени уговор о пријатељству, арбитражи и ненападању између Краљевине Југославије и Републике Турске је један од билатералних уговора између балканских држава, којих значи, заправо, припремање једном општем, заједничком уговору у сврху консолидовања стања и утврђивања мира на Балкану на бази заједничких интереса и пријатељске сарадње. Тако је и било. Убрзо затим склопљен је и потписан заједнички Балкански пакт и ако, за сада, само делимично. Исти процес и метод био је и код стварања блока Мале антанте. Овај предложени уговор је на тај начин само прелудиј Балканског пакта. Зато ми дозволте, господо сенатори, да се овом приликом позабавим опширније и о закљученом Балканском пакту и о балканским одношајима уопште. Тим пре што је Балкански пакт на основу § 65 нашег устава већ ратификован, те нема потребе да се износи пред Народно претставништво. Али сам мишљења да овакав један историјски чин, какав је Балкански пакт, не треба да прође а да се о њему не чује мишљење из средине Народног претставништва.

Господо сенатори, историја Балканског полуострва пружа нам у политичком и етничком погледу једну врло интересантну слику. Од сва три велика полуострва на југу Европе: Пиринејског, Апенинског и Балканског, Балканско је полуострво зацело најинтересантније. Док се је на Апенинском полуострву у току векова иза инвазије и мешања разних народа и раса могла формирати једна једин-

ствена нација и једна држава, на Пиринејском полуострву два сродна народа и две државе, на Балканском полуострву пак од разноврсних народа и раса које су га настањивале кроз сва времена његове повести до данас није се могла створити једна целина која би обухватала цело полуострво ни као држава, ни као нација, ни као вероисповест.

Ова упадљива чињеница може се објаснити географским положајем, геополитичким одношајима, као и конфигурацијом тла Балканског полуострва. Док су Пиринејско и Апенинско полуострво, затворени од осталог континента великим и тешко проходним планинама, били тако рекућ одвојени, изоловани, тако да се је процес асимилације и интеграције на целом полуострву могао несметано обављати, дотле је Балканско полуострво дуго времена било *главна и јединица* између Истока и Запада. Разноврсни и разновродни народи пролазили су преко њега или пролазно, или су се настањивали стално на њему, потискујући један другога, или се мешајући међусобно. На домаку два царства: у стара времена Византије и Рима, у новије доба Отоманске и Хабзбуршке царевине било је Балканско полуострво дуго времена предмет освајања и инвазија, имиграција и колонизација. Чињеница да је осим тога Балканско полуострво било поприште утицаја двеју цркава и двеју култура, источне и западне, није дозвољавала ни једној ни другој страни да коначно освоји цело полуострво и да се стабилизује.

Тле Балканског полуострва испресецано је огромним масивима великих и високих планина са одвојеном уском обалом Јадранског мора, у доба када нису биле познате ни железнице ни тунели, па ни велики гвоздени ни бетонски мостови, такође је било разлогом да се није могла лако спровести, у повољна за то времена, тотализација целог полуострва, а још мање хомогено стапање.

Сви ови географски, геополитички и теренски

одношаји и фактори били су без сумње од врло јаког утицаја на ток историје Балканског полуострва и народа који су на њему становали и станују.

У ПЕРСПЕКТИВАМА ИСТОРИЈЕ

Староседелаца Балканског полуострва, које повест још помиње, а то је Хелена, Илира, Трачана и Скита данас нема више. Од њиховог постојања па кроз векове продирале су међу ове староседеоце на Балкан разни народи и расе.

Најпре у IV веку пре Христа Келти, храбар и предузимљив народ са северне Европе, који је и неким народима западне и северне Европе давао расну примесу. Затим долази дуготрајна инвазија Римљана и окупација великог дела Полуострва од којег организоваше једну своју покрајину, звану Илирик. У V веку иза пропасти западног римског царства провалише у западне крајеве Византије, под коју потпаде Полуострво иза дугогодишњег ратовања са Готима и пропасти готске државе. У то доба половицом шестог века, појавише се први пут Словени на Балканском полуострву, чије је продирање трајало цело једно столеће. Словени преплавише највећи део Полуострва, потискоше Илире и Трачане и помешаше се с њима. Из те расе потке и основе произашла је јужно-словенска етничка маса, која је у свом источном делу упадом Бугара претрпела ново расно мешање из којег су произишли словенизирани Бугари.

Осим ових поменутих народа проваљивали су на Балканско полуострво у разна времена још и други народи нарочито Авари и допирали све до Цариграда с једне, а до Солина, ондашње Салоне, с друге стране.

Дефинитивно консолидовање јужних Словена и њихове ондашње напоре и тежње за уједињавањем омела је и зауставила инвазија Османлија, којима пође за руком да освоје скоро цело Полуострво.

Иза делимичног ослобођења балканских народа испод османлијског ига, настаје продирање Аустро-Угарске, боље рекућ Аустро-Мађара на Балканско полуострво према Солуну, које је победом у Светском рату заустављено и репарирано.

У овом гиганском таласању и комешању разноврсних народа и раса на Балканском полуострву више од две хиљаде година, осим већ поменутих географских, геополитичких и теренских фактора, није наступио ни једном један у биолошко-расном смислу дужи и неометан период времена, неопходно потребан за стабилизовање, амалгамисање и тотализацију, као што је био случај, како већ споменух, на Апенинском и Пиринејском полуострву. Једино делимично стапање извршено је између староседелаца Илира и Трачана са придошлим Словенима с једне стране, између староседелаца Хелена са Словенима и Арбанасима с друге стране и касније између Бугара и првобитне словенско-трачке масе.

Али при свем томе, ако се баца један летимичан, синтетичан поглед и учини један опћенит преглед историје Балканског полуострва и свих збивања на њему, упада у очи једна чињеница: једна стална тежња, једна упорна тенденција, која се је више пута понављала, тежња и напори за уједињавањем, за тотализацијом целог Полуострва. Тај процес интеграције Балкана повлачи се кроз целу прошлост његову. Прва и најстарија је македонска интеграција под Александром Великим Македонским. Затим долази римска интеграција под Цезаром и Августом. После тога византијска интеграција под Јустинијаном и Ираклијем. Онда долази покушај српске интеграције под Душаном Силним. Иза тога османлијска интеграција под Мехмедом Освајачем и Сулејманом Величанственим и најпосле започети потхват аустро-угарске интеграције Балкана.

Док су македонска, византијска и српска интеграција биле унутрашње интеграције, започете и спровођене од самих балканских народа, римска,

османлијска и аустро-угарска интеграција јесу спољашње интеграције, спровођене од страних завојевача, које су баш највише и ометале спонтану унутрашњу интеграцију Балкана. Све су ове интеграције остављале дубоких трагова на Балкану, изводећи извесна нивелисања. Од спољашњих интеграција најјаче су утицале римска и османлијска као најраширеније и временски најдуже.

Још једна појава може се запазити у историји Балканског полуострва и његових народа, појава опречна интеграцији, а то је процес сепарације. Кад год би процес интеграције пустио или нестао, нестао би као реакција процес сепарације.

Овај процес интеграције није вештачки конструисана нити произвољна ствар субјективног схватања, него је то један облик социјалних закона, а то је тежња или тенденција за уједињавањем, за стварање све то већих и све ширих социјалних заједница, о чему сам већ имао једном прилику да споменем у овом високом Дому.

Из те осцилације интегралности и сепарације формирале су се назад под утицајем већ поменутих разноврсних одлучујућих фактора, пет етничких заједница: јужни Словени са четири имена: Словенци, Хрвати, Срби и Бугари, затим Румуни, Турци, Грци и Албанци, организовани данас у шест националних независних држава.

У овим перспективама историје Балкански пакт значи и сачињава почетак једне нове, и, ако сви знаци не варају, дефинитивне интеграције Балканског полуострва и његову тотализацију. Овог пута на другим основама и другим методама. Јер док су првобитне интеграције спровођене насилним, ратничким методама према ондашњем духу времена, садашња интеграција је чисто пацифистичка, у духу данашњег времена, вољом самих народа, на основу заједничких интереса, а путем економских, социјалних и културних утицаја. То је суштина и смисао Балканског пакта.

Овде ћу, господо сенатори, да констатујем једну интересантну и знамениту, тако да је назо-

вем, игру судбине, да је прву унутрашњу интеграцију Балкана у давној прошлости започео и спроводио Александар Македонски, а ову задњу и дефинитивну унутрашњу интеграцију Балкана у садашњости отпочео и спроводи Александар Карађорђевић Њ. В. Краљ Југославије. (*Буран аплауз и дуготрајни усклици: Живео!*) Два Александра на почетку и завршетку једног великог историјског дела.

А сада, господо сенатори, да пређемо на политичку страну овога Пакта.

Приликом овогодишње буџетске дебате у једном прегледу наше спољашње политике ја сам већ истакао сву важност и значај Балканског пакта и да се он са својом позитивношћу и далекосежношћу својих основних идеја издваја од осталих савремених пактова. Те основне идеје су ове: Признавањем међусобних граница отклања се главни и најважнији узрок ратним сукобима, то ће рећи удара се темељ једном трајном и дефинитивном међусобном миру и спокојству. Еманципацијом од уплива и уплетања спољашњих, ванбалканских сила, не признаје се ничије право на неке претензије, интересне сфере, а најмање на територијалне аспирације, чиме се отклањају могућности из прошлости: интригирање и изигравање једних балканских држава противу других, а за рачун спољашњих сила. Даље се овим Пактом удара темељ и утире пут једној интимној сарадњи на економском, социјалном, културном и политичком пољу на бази заједничких интереса. У тој све тешној сарадњи и споразумевању иде се у правцу стварања једне економске заједнице или уније, а још даље у правцу стварања једне конфедерације држава, једног регионалног блока држава са истим заједничким интересима и захтевима, који према вани иступа као једна јединствена организација. Подвлачењем тих основних и водећих идеја Балканског пакта рекао сам да с њим настаје нови период историје балканских народа и да је према томе од епохалне важности.

Потписивање Балканског пакта примљено је не само од балканске него и од целе европске јавности, склоне идејама и смерницама Балканског пакта, са одобравањем. Шта више и у балканским државама, које за сада нису потписале Пакт, у Бугарској и Албанији, правилно је схваћена основна идеја Пакта и он није био сметња, да се пријатељско споразумевање између нас и Бугарске с једне стране, и Албаније с друге стране и даље настави, што смо ми нарочито очекивали и ту наду изразили.

ВЕНИЗЕЛОСОВА ОПОЗИЦИЈА

Једини изузетак у овом општем одобравању чини данашња грчка парламентарна опозиција са г. Венизелосом на челу. Зато ми дозволите, господо, да се овом ствари нарочито забавим.

Поступак г. Венизелоса изазвао је свуда чуђење и изненађеност, али је баш тим иступом г. Венизелос потпуно открио своја схватања.

Концепција г. Венизелоса да се савезом са Турском осигура од Бугарске, а споразумом са Италијом осигура од Југославије, у основи је погрешна и базира на старој идеологији: опасности од јужних Словена и наслањања на стране велесиле, све противно идејама Балканског пакта. Исто је тако погрешна претпоставка г. Венизелоса да је споразум између Бугарске и Југославије, како се је изразио, немогућ барем за педесет година. Надамо се да ће га скори догађаји и у томе разумевити. Дискусија да ли је Грчка медитеранска или балканска држава такође је потпуно депласирана, јер је Грчка и балканска и медитеранска земља исто тако као што је Југославија и балканска и средње-европска и јадранска држава. Све су то погрешне премисе на којима г. Венизелос заснива своје политичке концепције.

Карактеристична је и аргументација г. Венизелоса, којом се служи у кампањи против Балкан-

ског пакта. Г. Венизелос вели да потписивањем Пакта не би желео да у критичном моменту дође опет у ситуацију као 15-те године: да не испуни обавезе једног уговора. Дакле једно признање! Изгледа да г. Венизелос није потпуно свестан тога, да сваки уговор условљава обостране обавезе, а друго не увиђа да се за друге намеће питање, да ли има смисла са оваквим државницима склапати уопште ма какве уговоре. Политика која се заснива на мудријашењу, довитљивости, лукавости, скривеним намерама и менталним резерварицајама може имати неког успеха, али је тај само привремен. Политика седења на две столице зна се како свршава на крају крајева. Има у политици нешто много јаче, а то је физичка и морална снага народа, која, вођена разумном и поштеном политиком, постижава трајне и коначне успехе. На тим снажним и једино одлучујућим факторима заснива југословенски народ своју политику и своју акцију. Малена предрадна Србија није полагала велику важност на пропаганду нити на криво увеличавање својих способности и снага. Напротив непријатељи њени су прегонили у омаловажавању и ниподаштавању. Зато је она од 12 до 18 год. и задивила своје пријатеље, а запрепастила непријатеље својом виталном и моралном снагом и величином.

У политици је важан чинилац еволуција схватања, а то је прилагођавање новим приликама и околностима. Без тога нема реалне политике. Некада је „мегали-идеја“ та гротескна супротност између велике идеје и малих снага да је остваре доминирала грчком политиком, па је она напуштена и од самог г. Венизелоса. Такве метаморфозе потребне су и другим схватањима.

У тој побрканости чињеница и погрешности претпоставака изгледа да г. Венизелос не запажа ни најочљивије појаве: судбина Доденканеза, препад на Крф, заузимање трију малих оточића у Егејском мору, програмске изјаве на последњем фашистичком конгресу јесу чињенице, које јасно показују откуда ветар дува, неповољан за Грчку

и на коју страну треба окренути јапунце, да се дође у заветрину, чињеница коју су у Анкари тако јасно уочили. И док г. Венизелос све ове јасне појаве превиђа, види у Балканском пакту баука рата, који би Грчку могао довести до рата чак са две велесиле: Италијом и Русијом! Страховита перспектива у коју, држим, ни сам г. Венизелос не верује, али је потребно у политичкој кампањи претставити ствар што страшније. Пре свега требао је г. Венизелос уочити, да је Балкански пакт по својој суштини и тенденцијама баш једна превентивна мера против рата, те је најмање способан да Грчку увуче у ратне заплете, а друго у каквом нежељеном конфликту са Италијом, Југославија нема потребе да се ослања на грчку помоћ. Зато су потребна много јача сретства и помоћи.

Поводом кампање г. Венизелоса против Балканског пакта открио је врло интересантне и карактеристичне ствари албански народни посланик г. др. Нуша Бушати. У своме чланку у листу „Беса“ он помиње некакав уговор Титони-Венизелос, тајни споразум између Италије и Грчке а на штету Албаније и намере г. Венизелоса да тај уговор обнови. Постојање таквог уговора демантовано је додуше за званичну Грчку, али не и за г. Венизелоса. Да се г. Венизелос креће у таквим идејама показује и његова аргументација противу Балканског пакта. За г. Венизелоса, по његовом властитом признању, декларација конференције амбасадора из 1921 године, којом су Италији признати посебни стратешки интереси у Албанији, је један пуноважећи међународни акт, на основу кога он прави дипломатске спорозуме, мада Албанија није никада признала пуноважност тога документа и мада не стоји у складу са чињеницом да је Албанија равноправни члан Лиге Народа.

Све ово показује и открива права схватања и намере г. Венизелоса у погледу међусобних одношаја балканских држава и немешања страних сила у међубалканске ствари и прилике. То су прави разлози зашто се је г. Венизелос онако жучно

окомио на склапање Балканског пакта. На срећу у Грчкој има одличних државника који су сасвим другог мишљења и схватања која су у идејама Балканског пакта. Својом кампањом г. Венизелос је најмање нашкодио Балканском пакту, а највише самоме себи. Показао је да је државник старих идеја и старог кова и да припада прошлости.

Велике идеје вазда су имале и велике противнике, али оне ипак побеђују. Идеја Балканског пакта пребродила је своју прву препону. Она ће савладати и све остале.

Балканским пактом положени су темељи на којима сада треба постепено и опрезно изграђивати велику и тврду зграду балканске интегралности.

ЕКОНОМСКА САРАДЊА

Као што је опште познато са политичким иду напоредо економски интереси народни. Зато је у првом реду потребно већ започете економске одношаје балканских држава даље изграђивати у правцу све то веће узајамности. Склапањем међусобних трговинских уговора учињен је први корак у том погледу. Закључком да се установи једна заједничка комисија, која ће испитивати и проучавати све могућности економских одношаја и сарадње такође је један важан поступак.

По својој привредној структури балканске државе су прилично идентичне, те би изгледало да је њихова измена добара сведена на минимум. Али при свем томе свака од њих има толико својих специјалности, да та измена добара ипак не би била незнатна. Главно би било прво спровести принципи да свака балканска држава све оне своје потребе које може покрити из осталих балканских држава, покрива из тих држава. Неприродно је на пример да се Грчка снабдева житом из Америке поред суседне југословенске житнице. Страну конкуренцију треба онемогућити повољним железничким тарифама и снижењем или укидањем извозних и увозних царина.

Осим ове међусобне измене добара у међубалканској трговини, други један важан принцип у овој економској сарадњи био би тај, да у трговинским одношајима на страним тржиштима не *иступамо као конкуренти него као ортаци*. Тиме би се без сумње постигле у свему повољније цене. Најбољи пример за то је *опијумска конвенција* између нас и Републике Турске. Чим се је та конвенција реализовала, цене овој важној дроги знатно су скочиле, мада неповољна за нас склопљена Женевска конвенција не допушта да цене достигну првобитну висину. Турска и Југославија су главни произвађачи ове важне индустријске биљке и ове могу да доминирају у том погледу на светским пијацима, а не да се њима одређују цене од оних који у том погледу зависе од њих.

Осим макар балканске земље, захваљујући својим климатским околностима, располажу још и са великим бројем другог индустријског, ароматског и лековитог биља одличног квалитета, нарочито дувана најбољих врста, што поред данашње хиперпродукције и ниских цена цереалијама добија нарочиту важност. Особиту пажњу требало би посветити *производњи и експорту дувана* изван унутрашње монополске употребе. У том погледу један заједнички аранжман попут опијумске конвенције био би од користи за све заинтересоване земље.

У овим настојањима за зближење, сарадњу и заједницу међу балканским државама на економском пољу био би један важан фактор и моћно средство оснивање *једне велике заједничке Међубалканске банке*. Основну главницу у одговарајућој висини уложиле би свих шест балканских држава као акционари сразмерно својим буџетима, која би се уплаћивала у годишњим оброцима. Централа те банке била би у једном од шест балканских центара, а филијале у осталих пет центара. Та банка би вршила у првом реду *све новчане трансакције* које проистичу из трговинског и другог промета између свих шест балканских држава, што би у

велико олакшало монетарну циркулацију. У другом реду та би банка кредитирала и омогућила *брзу изградњу свих саобраћајних сретстава међубалканског значаја* као: железничких линија, аутомобилских путова, мостова, ваздухопловних пруга, речне и поморске пловидбе. Даље би та банка могла да кредитирањем омогући *оснивање заједничких института за откуд и експорт* разних наших производа: опиума, дувана и другог индустријског биља, цереалија итд.

Та би банка могла да изврши и једну врло важну *финансијско-политичку мисију*: да преузме сведосадашње финансијске обавезе Краљевине Албаније и на тај начин, а у духу идеја Балканског пакта, омогући финансијски слабој и заосталој Албанији да се за вазда ослободи страног капитала и финансијске подређености на штету њене финансијске и политичке независности. Та би банка, гарантована од шест балканских држава, могла лакше *правити и стране зајмове* и тиме брже остварити своје задатке и мисију. Држим да би ова установа могла много допринети остварењу међубалканске економске заједнице.

Сва ова данашња настојања и потхвати у перспективи будућности воде у економском погледу као задња мета економској заједници, а то је *царинској унији*, а у политичком погледу *конфедерацији свих балканских држава*, балканској унији, савезу свих балканских држава или по немачкој терминологији једном Saatenbund-у. То је суштина и смисао Балканског пакта и задњи циљ: интегралност Балкана.

Враћајући се поново на предложену конвенцију, ја подвлачим речи г. Министра, да она претставља пријатељске и срдачне односе између ове две балканске државе, које су се дефинитивно нашле на заједничкој линији. Упада у очи да овако истоветни интереси нису раније дошли до свога изражаја и афирмације, али, ако се узме у обзир да су обе савезнице у првој деценији свога послератног живота биле веома заокупљене својим уну-

трашњим сређивањем, реорганизацијом и консолидовањем, налази то довољно оправдања да до ове конвенције није још раније дошло.

Ви знате, господо сенатори, шта је и каква је била предратна султанска отоманска царевина. Један обољели, застарели социјални организам, на чије територије су имали претензије и атакирале многе велике и мале државе. Стране капитулације у предратној Турској најбољи су пример до којег се степена била срозала ова држава, да је тиме ослабила и онај врховни „*noli me tangere*“, а то је државни суверенитет.

Из такве расклимане, застареле, полуверске државе створити модерну, националну организацију, у заосталом народу пробудити успаване националне енергије, стрести са њих дебелу праšину, која се кроз генерације наслагала и таложила, праšину петрефицираних навика, обичаја и заблуда, које у религиозним догмама Ислама немају свога основа, јесте дело генијалних напора и подвига. То епохално дело јесте заслуга великог реформатора и хероја Гази Мустафе Кемал Паше и његових сарадника. Када је двадесетих година непријатељ хтео да навали и на националну територију турског народа, појављује се спасилац нације. Ваља подвући да у тој навали и повреди турске националне територије Југославија није хтела учествовати, што је био један предвиђајући акт мудрости за наше будуће одношаје, који су, ево, срећом и наступили.

Данашња модерна и национална Република Турска јесте један феномен, достојан дивљења и угледања, која ће са другим државама истих схватања одиграти своју другу историјску улогу. И онда није никакво чудо што се Република Турска овом конвенцијом и Балканским пактом нашла на истој линији са Краљевином Југославијом. Јер нас веже не само истоветност интереса него и истоветност схватања и погледа на данашње политичке одношаје, што је у анкарском комуникеу приликом посете нашег Министра спољних послова до-

вољно наглашено. Још један пример да се реална политика не гради на историји, него да погрешке и заблуде прошлости треба заборављати. После историјског пута Њ. В. Краља по балканским земљама и Његовог сусрета са Гази Мустафом Кемал Пашом у Цариграду, пут нашег Министра спољних послова у Анкару био је у згодан час. *Линија Анкара—Београд* сачињава јаку полугу, која може покренути многе ствари на Балкану и ставити их на право место. *Линија Анкара—Москва* већ је раније повучена. Недостаје још већ трасирана *линија Москва—Београд*, па да буде конструисан *трокут: Москва—Анкара—Београд*, који ће бити одлучан чинилац у источној и југоисточној Европи.

Наговештена посета Гази Мустафа Кемал Паше Београду зачиниће ово углављено пријатељство, посета коју очекујемо са одушевљењем, срдечношћу и познатим југословенским гостопримством.

Стога предлажем Сенату да овај поднесени законски предлог примимо са аklamацијом. (*Бурно одобравање и гласови: прима се!*)

(*Говор одржан у седници Сената Краљевине Југославије од 9 јула 1934.*)

О закону о сузбијању полних болести и проституције

Господо сенатори! Ми смо са овом законском основом прешли из хладне сфере финансијских закона у једну топлу сферу социјалних закона. Социјално законодавство није тако старог порекла, социјалне мере, социјална брига и старање, то је производ једне више социјалне етике. Пре, господо, у друштву људском, као што рекох, социјална брига и старање били су много мање развијени, то је било мање више предмет религиозног схватања, добротинства и милостиње.

Међутим у данашњем вишем културно и социјално развијеном друштву социјално старање и брига спадају у социјалне дужности. Данас културном и етички развијеном човеку није свеједно, макар живео у најбољим материјалним и другим приликама и околностима, није му свеједно, да види у својој околини незбринуте, бедне и невољне, да види кљасте и убоге, да види морално пропале и запуштене, није му свеједно, јер он осећа у својој социјалној савести једну грижу и потребу да се друштво брине за све социјалне невоље и незгоде, које данашње друштво још има у себи. То је дакле, господо, производ једног вишег социјалног схватања, једног вишег културног и етичког нивоа друштвеног.

И ова законска основа спада у ред оваких социјалних закона, који се брину не само за један битни услов народног добра, за народно здравље, него садржи и један други моменат у себи, да сузбије једно социјално зло, да спере једну

љагу са социјалног тела, да спере једну срамоту са данашњег друштва.

Са формалне кодификаторске стране пре свега ћу рећи, господо, да је ова законска основа тако згодно скројена и састављена, тако кратка и концизна, свега циглих 20 параграфа, а при свему том обухвата и целу материју до детаља, обухвата све што оваква једна законска основа треба да обухвати. Ја то са задовољством истичем и могу само да честитам онима, који су ову основу правили и који су на њој сарађивали.

Ја то истичем и нарочито због тога, јер сам досада имао прилике да проучавам баш у овом ресору друге законске основе, које су више екстензивне, више програмске, са многим роковима, те ово треба да се учини, те оно треба да се учини. Међутим многи ти рокови су — ја мислим — до сада прошли и све то није остварено, што је та законска основа предвидела. Овакви екстензивни програмски закони немају оне законске силе, снаге и ефикасности. То је ова законска основа у пуној мери избегла, и ја мислим, да је то са формалне кодификаторске стране једна велика и важна врлина ове важне законске основе.

Прелазећи на мериторну ствар, коју третира ова законска основа, истакнућу пре свега, да предмет, који ова законска основа третира, може се оправдано и сврси сходно поделити у две материје: једна обрађује сузбијање ширења једне групе заразних болести, друга материја обрађује сузбијање једне чисто социјалне појаве: сузбијање и истребљење проституције. То су, господо моја, иако обе ове ствари стоје једна са другом у узрочној вези, ипак посебне природе, јер, што је у овој ствари најважније, потребне су сасвим друге мере за једну групу, а другачије мере за ову другу материју.

У овој првој потребне су медицинско-хигијенске мере, а у овој другој су потребне чисто социјалне мере. То је, господо, једна важна ствар, која досада није истакнута. Зато ћу ја да по-

сматрам ову законску основу са ова два гледишта: са гледишта медицинско-хигијенског и са гледишта социјалног.

СУЗБИЈАЊЕ СПОЛНИХ БОЛЕСТИ

За ову прву материју, сузбијање једне групе заразних болести, као и код свих других заразних болести, односно њиховог сузбијања и спречавања, потребне су три ствари, три принципа, три мере. Код сузбијања сваке заразне болести прво је потребно проналажење (еруирање) заразе и уништавање легла заразе, друго изоловање оболелих и треће принудно лечење оболелих до оздрављења, или код тешких случајева до смрти. Са ова три начела, са ове три мере апсолутно смо у стању да сваку заразу у корену угушимо и истремимо.

Осим ове три мере постоје још три споредна средства, која потпомажу она три главна, а то је: обилгатно пријављивање болести, кажњавање свеног преноса на друге и прекршај свију законских и санитарских прописа, као и бесплатно лечење оболелих. Свима овим начелима и мерама, који су потребни за сузбијање полних болести, ова законска основа потпуно удовољава и прилагођава се према природи саме болести, јер ту господо, према врсти заразе друкчије су и мере за сузбијање њено. Да наведемо само три типична примера.

Ми ћемо маларију, заразну болест, друкчије сузбијати. Сузбијаћемо је на тај начин што ћемо њене узрочнике и начин на који се она преноси уништавати и спречавати. Дакле, у овом случају, комарца маларије, ону врсту комарца која преноси маларију, ми ћемо на тај начин искорењавати што ћемо њихова легла мочваре, баруштине итд. исушавати или убијати њихове лавре, гусенице на већ познати начин. Друкчије ћемо сузбијати пегавца рецимо, јер и ту знамо узрочнике болести и начин преношења. Сузбијаћемо на тај на-

чин ако утамањујемо ваши које преносе ту болест, пронађемо болесника и очистимо га од заражених вашију и на тај начин онемогућимо ширење болести. Друкчије ћемо сузбијати туберкулозу, јер знамо да се та болест преноси узрочницима болести, бацилима туберкулозе, које болесник истрашљује, и уништавајући ове узрочнике уништавамо изворе и спречавамо ширење болести. Али осим туберкулозног болесника могу бити туберкул. бацилима снабдевени и станови и други локали у којима туберкулозни бораве, те и овим путем и начином може туберкулоза да се преноси и шири.

Док код маларије, пегавца и туберкулозе дакле легло и извор болести може да буде и изван болесника код сполних болести легло и извор заразе је сам болесник.

И о овом моменту води ова законска основа рачуна, јер главно тежиште преноси на самог болесника као једини извор заразе. Док код маларије легла, стајаће воде; док код пегавца треба уништавати ваши, а код туберкулозе уништавати бациле и у зараженим становима и другим локалима, код сполних болести треба само привести лечењу сваког сполно оболелог, као једини извор болести.

У погледу проналажења заразе и уништавања легла, а то је у овом случају изналажење сполно оболелих удовољено је у овој законској основи најбоље тиме што се ставља у дужност баш оним факторима, који су за то најпозванији, лекарима, да они у сваком случају испитају и пронађу извор болести, т. ј. сполно оболелог. Другом принципу, изоловању болесника, такође ова законска основа удовољава, према природи болести. То се односи само на оне особе, које су под сумњом да ће заразу даље ширити и преносити, па је сасвим оправдано да оне могу бити изоловане у дотичне заводе, болнице итд.

Треће начело, принудно лечење болести, што је у овом случају најважније, јер полно оболели,

како рекох је уједно и извор саме болести и у том погледу је овај закон најстрожији и највише пружа могућност да се ширење болести спречи тиме што је лечење полно оболелих болесника апсолутно обавезно. Не само то, него се даје могућност овим законом да се сваки болесник који избегава лечење може принудно привести стручном лечењу његове болести.

У погледу она три споредна захтева такође је овом законском основном углавном удовољено, а то је обавезно пријављивање болести, онда кажњавање оних који избегавају лечење и који прекршавају одредбе закона и санитарске прописе.

И трећем захтеву — бесплатном лечењу удовољава ова законска основа такође и ако не у оној апсолутној мери, него само за оне који трошкове лечења не могу сносити. Ова одредба законска, и ако може бити оправдана, јер се каже да није ни право да богате људе лечи држава, али ипак ја држим, да је то један мали недостатак ове законске одредбе, јер знам из искуства, да је лечење свих болести, а што је најважније заразних болести, ако је бесплатно, много ефикасније. Народ радо долази и подвргава се бесплатном лечењу. А ако се лечење мора да плаћа, онда избегава лечење многи и имућнији и тражи други начин, како ће својој болести наћи лека. Та околност, бојим се, да ће шкодити добрим интенцијама овог закона. Ја држим и с друге стране, да плаћање макар и ограничено за лечење ових болести, није оправдано, јер ако ви некога приморате да се лечи и још тражите од њега да плати, држим да то није право.

Друго, када се предузима једна мера у интересу целине, а то је баш овде случај, јер се ови прописи о сузбијању сполних болести прописују у интересу целине, прописују се за општу корист, и када се једна мера употребљава за општу корист, за целину, није право да појединац мора за то да плаћа.

Треће — ја сам мишљења, да држава треба да даје својим држављанима и нешто бесплатно. Ја

држим, држава је једна заједница, која мора нешто пружити члановима те заједнице, да чланови осећају благодети заједнице. Ми смо нажалост у једном добу, где држава тражи, да јој се све плати. Ако ко хоће да школује своје дете, мора да плати, једино основна настава се још не плаћа. Ако хоћете тражити заштиту свога права код суда, морате да платите. Ако ћете да се лечите, морате платити. Дакле тражи се да се апсолутно све плаћа. Ја држим да то није оправдано са социјалнога гледишта, јер свака социјална заједница мора својим члановима нешто и давати, да они осете потребу те заједнице и да сматрају у свом интересу да су њени чланови. Такав поступак појачава и кохезију саме заједнице.

С обзиром на то, ја бих молио г. Министра и препоручио бих му, да при изради Правилника који је предвиђен овим Законом, којим ће се Правилником одредити висина трошкова лечења као и то ко ће их имати да сноси, да се то нарочито узме у обзир и да цензус пореза према коме ће се одредити плаћање буде што виши тако, да што шири слојеви могу уживати благодети бесплатног лечења. Сматрам да ће то много користити самим интенцијама овог Закона.

СУЗБИЈАЊЕ ПРОСТИТУЦИЈЕ

Господо сенатори, ја прелазим сада на другу материју овог законског предлога, а то је сузбијање проституције, која је много интересантнија и много тежа, јер је то једна социјална мера, која хоће да побољша социјалне прилике у том погледу. Ја сам већ рекао, да је то једна чисто социјална мера различита од медицинско-хигијенске мере. За ову меру потребне су сасвим друге методе, да се то зло сузбије и искорени. Пре свега, кад хоћемо једну болест да излечимо морамо знати и узроке њеног постања. Треба испитати који су извори овој друштвеној појави проституције. Ту су, по мом схватању, четири групе узрока, које воде

проституцији. Прве две групе су чисто социјалне природе, прво, економска беда, немање зараде ни позива, а друго, рђаво или никакво васпитање, те рђаво друштво. У ову групу убрајам такође и алкохолизам. Треба група узрока проституције лежи у етичким моментима. Ту се ради о индивидуама са етичким дефектима, који су тако дошли на свет и који су у својој душевној конституцији тако настројени. У четврту групу узрока спадају оне појаве, које не спадају ни у једну од прве три групе. То су чисто биолошко-психолошки елементи, који воде тој врсти друштвене недаће.

Ову појаву спомињем само узгред, јер се фактично и не може сврстати у прави појам проституције.

Пре неких 25—26 година немачки аутор др. Ото Вајнинггер написао је једно врло интересно дело „Гешлехт унд карактер“, које је у своје време изазвало велику сензацију.

Он је, господо, у томе споме делу, може се рећи у томе своме генијалном делу спровео анализу жене са биолошког, антрополошког, физиолошког а нарочито са психолошког гледишта детаљно и научно и у томе је своме делу поделио жене у два типа, у две велике групе, т. ј. *жену мајку* и *жену проститутку*. Као што рекох, ја ово спомињем само узгред, т. ј. са чисто биолошко-психолошког схватања, а узроци биолошки и психолошки овде не долазе у обзир. Ми смо кадри само извесним социјалним мерама лечити социјалне болести, али нисмо у стању, изван нашег домашаја је, да можемо и у ком погледу упливисати на ове појаве, које сам мало пре споменуо.

Она трећа група, што сам споменуо, индивидуе са етичким дефектом, то је такође појава конституционе природе. То су индивидуе, које, по своме моралном схватању, по својој етичкој декаденцији и подлеже проституцији, јер апсолутно не схватају уопште, да је то нешто рђаво и нешто зло. На ове, господо, индивидуе ми не можемо такође директно упливисати, јер су оне, као што

рекох, у својој психи, дакле у својој конституцији, тако засноване. Ми можемо само узроке овога стања да одклонимо опет другим мерама а тиме и постојање тих етичких декадената, етичких недовољно јаким индивидуа. Узрок томе лежи у алкохолизму и то не у акутном, него у алкохолизму, који се одразује у потомству алкохоличара. Ако будемо сузбијали алкохолизам у тешким и далекосежним последицама, моћи ћемо да излечимо ову групу индивидуа, које су склоне и одржавају проституцију. Статистиком је доказано, да је потомство алкохоличара показало дегенеративне појаве у телесном, у менталном и у етичком односно социјалном погледу. Зато сузбијање ове групе узрока проституције можемо, као што рекох, постићи тим начином, ако сузбијемо узроке порекла тих појава т. ј. ако сузбијемо алкохолизам у далекосежним његовим последицама, које се показују на потомству алкохоличара.

Сада да се вратим на прве две групе узрока проституције, који су чисто социјалне природе и које ова законска основа хоће да одклони, а то су, уосталом, и најважнији извори проституције. То су ови: економске невоље, које нагоне на проституцију и рђаво и мањкаво васпитање, запуштено васпитање итд.

У томе погледу ова законска основа такође даје све могућности да се ови узроци одклоне радикално. Досадашње мере, како се сузбијала проституција, познате су свима. То је било регламентовање и касарнирање проституције. То је, господо, — даје се разумети према ондашњој науци медицинској мислило се да ако се ове женске индивидуе сместе у извесне заводе под јаком стручном лекарском контролом, мислило се да ће се томе злу стати на пут. Међутим, то је био погрешан рачун и зато та мера није била ефикасна и медицинска средства нису омогућавала спречавање болести ни под контролом лекара нити у кућама у којима су биле смештене те индивидуе. И зато тај начин сузбијања сполних болести путем *регла-*

ментовања и касарнирања показао се је као мера која не достиже своју сврху и зато се прешло у модерном добу на радикално укидање и аболуцију проституције. То је са гледишта данашње науке, то је из социјалних и етичких обзира једина ефикасна мера да се овоме друштвеноме злу стане на пут. Принципи лежи у томе, што се овако једно социјално зло и невоља не сме толерирати. Друштво не сме да признаје то зло као законито. Оно ће постојати као што постоје и друга слична зла поред свих законских мера, постојаће дакле и даље, али друштво не сме више то да одобраје као што је то до сада било, да друштво односно држава то зло признаје као један занат, као обрт, и издавале су се чак у концесије и потпомагало постојање и ширење те невоље. То је, господо, нарочито за наш народ, једна таква појава, која је, према нашем менталитету, према нашем схватању и појмовима о моралу и етици, једна неприхватљива ствар.

Ја се сећам, ја сам био савременик кад је Аустро-Угарска ушла у Босну и Херцеговину и кад је према томе мандату културног продирања увела и у наше поштено и чисто друштво то зло, ја се сећам тих утисака како је код нас било кад су се те куће појавиле и какве су биле последице доцније. Као лекар имао сам ту жалосну прилику да констатујем да су најбољи чланови те генерације били упропашћени сполним болестима, нарочито прогресивном парализом и дефектима срца и крвног система.

И сада, када ми овом законском основом хоћемо да ту срамоту са нашег друштвеног и нашег јавног живота сперемо, ми је можемо само најтоплије и најискреније поздравити.

Ако при томе још споменем две ствари из ове законске основе, а то је: зајемчење дискреције — што је веома потребна ствар у овој прилици — и што се установљава и нарочито протежира обавештавање јавности, обавештавање читавог друштва о важности и далекосежним последицама ове врсте болести, дакле о пропаганди која је засно-

вана овом законском основом у најширем погледу, као што је васпитање омладине нарочито у војсци и школске омладине, и ако споменем овом приликом и телесно васпитање које смо ми ускоро такође учинили облигативним једном законском основом и што ће такође много да допринесе сузбијању тога зла и повољним моментима у сексуалном животу човека, где се омладина место по кафанама и другим локалима одаје беспосличарењу, алкохолизму и рђавом друштву место да се води у природу, у туристику, на пливање и друге спортове, што јако утиче на организам у сваком погледу, а такође и на сексуалне односе човека, — ако то споменем, мислим да сам исцрпео предмет који третира ова законска основа.

Једино бих још споменуо као једну замерку, али не овој основи и њеним циљевима, него само времену у коме се ова законска основа доноси, а то је ово наше тешко доба за овакве социјалне законе и социјалне мере, које, изискују огромне трошкове и средства да се постигне права сврха. Овакве мере нису фактично подесне за ова наша данашња времена и можемо само да жалимо што се налазимо у тако тешким економским и финансијским приликама, да се све ове лепе, корисне и узвишене мере које ова законска основа предвиђа, неће моћи на жалост за дуго време да приведу у дело, доклегод не изиђемо из ове наше невоље, ове тако зване кризе. Али као што је познато, закони се не праве за момнат, за пар месеци, него за дуги низ година. Ми ћемо ипак једанпут доћи у тако срећно стање, да ћемо моћи у целости остварити тенденције и основе овога закона; нарочито у погледу подизања оних домова, тих посебних завода, у које ће смештати све ове особе које сам напоменуо које су тим болестима оптерећене или су у приликама и односима да се одаду оном несрећном и неморалном позиву. Све такве индивидуе биће спасене у таквим заводима, који су предвиђени овом законском основом и које ћемо у догледно време моћи и остварити.

Из свих ових разлога и медицинско-хигијенских, и социјалних и етичких ја ову основу најодушевљеније и најсрдачније поздрављам и молим вас, господо сенатори, да изволите гласати за њу.
(*Буран аплауз.*)

(Говор држан у седници Сената Краљевине Југославије од 13 фебруара 1934 приликом претреса Закона о сузбијању полних болести.)
